

Мотрич В.А.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВИМ УХИЛЕННЯМ

*Стаття присвячена комплексному аналізу історичних та правових аспектів боротьби з податковим ухиленням, висвітлюючи еволюцію механізмів контролю від античності до сучасності. Автор досліджує системні проблеми, пов'язані з ухиленням від податків, які супроводжують людство з часів формування держав: від корупції римських *publicani* до сучасних офшорних схем і цифрових активів. Встановлено, що ключові виклики залишаються невирішеними: неефективність централізації, прогалини в законодавстві та брак міжнародної координації.*

На основі аналізу наукових праць у статті підкреслено взаємозв'язок ухилення від податків в контексті історичного досвіду, правових інновацій та економічного розвитку країн. Основна увага приділена еволюції податкових інструментів: від античних реформ (централізація збору податків за часів імператора Августа) до сучасних цифрових систем (ШІ-аудити, CRS, BEPS). У статті розглянуто кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України) та міжнародні стандарти автоматичного обміну даними та технологічні інструменти (платформи ClearView, FIU.net).

Виявлено, що сучасні виклики, такі як анонімність криптовалют (Monero) та ухилення транснаціональних корпорацій (Google, Meta), потребують інноваційних рішень. Рекомендації включають: створення централізованих баз даних, гармонізацію законодавства з європейськими директивами, використання історичного досвіду (римська централізація, венеційські аудити) для побудови прозорих систем. Наголошено, що ефективність боротьби залежить від поєднання технологій, міжнародної співпраці та усунення правових прогалин.

У статті наводиться висновок про те, що історичні уроки (централізація, прозорість) разом із сучасними інструментами (ШІ, блокчейн) корисні для формування основи для стійкої фіскальної системи. Вбачається, що для України ключовим є запровадження міжсвідомчої платформи обміну даними, інтеграція ШІ та адаптація міжнародних стандартів.

Ключові слова: податкове ухилення, історичний аналіз, правові механізми, кримінальна відповідальність, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. Податкове ухилення – системна проблема, яка супроводжує людство з часів формування держав. Історично воно проявлялося через корупцію посередників (наприклад, *publicani* у Римі), а сьогодні трансформувалося у складні схеми з використанням офшорів та цифрових активів. Незважаючи на еволюцію механізмів контролю, ключові виклики залишаються невирішеними: неефективність централізації, прогалини в законодавстві, брак міжнародної координації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти історичної та правової боротьби з ухиленням досліджували такі науковці: М. Вебер (досліджував етичні основи податкових систем, аналізуючи взаємозв'язок між мораллю та фіскальною політикою) [1]; Г. Зукман (аналізував роль офшорів у глобальному ухиленні від оподаткування) [2]; Р. Сейз (досліджував

принципи податкової справедливості як інструмент боротьби з нерівністю) [3]; Ф. Бродель (вивчав економічні механізми середньовіччя, включаючи фіскальні системи.) [4]; Т. Пікетті (досліджував вплив податкової нерівності на соціально-економічний розвиток) [5] та зміст міжнародних стандартів для автоматичного обміну податковою інформацією [6]; В. Танзі (аналізував механізми тіньової економіки та її вплив на державні доходи) [7]; Ю. Бекер (досліджував економічні мотиви злочинності, включаючи податкове ухилення) [8]; М. Мілошевський (аналізував податкові реформи XIX ст. як інструмент централізації фіскальних систем) [9]; Д. Норт (розвивав інституційну теорію, досліджуючи роль правових норм у економічному розвитку) [10]. Наведені праці підкреслюють актуальність комплексного дослідження питання взаємозв'язку історичного досвіду, правових інновацій та економічного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз історичних та правових аспектів боротьби з податковим ухиленням. Завдання статті:

1. Дослідити еволюцію механізмів податкового контролю від античності до ХХІ ст.
2. Виявити правові інструменти, що забезпечують ефективність боротьби з ухиленням.
3. Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення законодавства на основі історичного досвіду та сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Протидія ухиленню від сплати податків є невід’ємною частиною розвитку державних інституцій, відображаючи еволюцію економічних та соціальних систем. У Стародавньому Єгипті, де податки збиралися переважно натурою, а саме зерном, худобою та ремісничими виробами. Відсутність стандартизованих методів оцінки призводила до масових зловживань. Наприклад, папірусні звіти згадують випадки, коли чиновники свідомо занижували обсяги врожаю, залишаючи різницю собі. Ця практика стала однією з причин соціальної напруженості, що знайшло відображення у повстаннях селян часів Нового царства (бл. 1550–1070 рр. до н. е.).

У Римській імперії система оподаткування набула більш структурованого характеру, проте корупційні механізми залишалися невикоріненими. Інститут *publicani* (приватних осіб, які викупували право збирати податки в провінціях), став символом свавілля римської влади. Наприклад, у Малій Азії, *publicani* регулярно завищували суми зборів, збагачуючись за рахунок місцевого населення. Але за часів імператора Августа (27 р. до н. е.) реформи почали бути спрямовані на централізацію фіскальної системи. Завдяки чому було створено імперську скарбницю (*aerarium militare*) та введено посади прокураторів, які контролювали збір податків безпосередньо. Це дозволило зменшити зловживання, але не усунуло їх повністю, оскільки місцеві еліти продовжували використовувати правові прогалини.

У Середньовічній Європі феодальна система децентралізації ускладнювала ефективний контроль. Податки з селян і міст часто збиралися через ланцюг посередників (феодалів, церковних орденів або місцевих громад), кожен з яких міг утримувати частину коштів. У Франції XIV ст., наприклад, фіскальна система ґрунтувалася на місцевих звичаях, що робило неможливим створення єдиних правил. Однак міста-держави, такі як Венеція та Генуя, впроваджували інноваційні підходи.

Генуезький митний кодекс 1316 р. детально регулював процедуру оцінки товарів, а Венеція створила спеціальну раду (*Quarantia*), яка аудитувала фінансові звіти та покарала за розтрата. Ці механізми стали прообразом сучасних аудиторських практик [11].

У Новому часі формування централізованих національних держав сприяло вдосконаленню податкових систем. У 1842 р. Велика Британія запровадила інститут державних податкових інспекторів, які отримали право перевіряти фінансову документацію підприємств. Ця реформа стала відповіддю на масові ухилення під час Промислової революції, коли власники фабрик приховували реальні прибутки через фіктивні витрати.

У ХХ ст. технологічний прогрес дозволив перейти до автоматизації: у США система IRS (Internal Revenue Service), заснована в 1913 р., впровадила електронний облік податків на прибуток. Це зменшило можливості махінацій через паперову звітність, оскільки дані стали централізовано зберігатися та аналізуватися [12].

Таким чином, історичний досвід свідчить, що боротьба з ухиленням завжди була тісно пов’язана з централізацією влади, вдосконаленням облікових механізмів та боротьбою з корупцією. Кожен етап розвитку суспільства вимагав нових підходів, від римських реформ до цифрових інновацій ХХ століття, що заклало основи сучасних фіскальних систем.

Сучасна система протидії податковому ухиленню ґрунтується на комплексі правових інструментів, що поєднують національне законодавство, міжнародні стандарти та інноваційні технології. Ця взаємодія дозволяє ефективно виявляти, розслідувати та попереджати фіскальні правопорушення, адаптуючись до викликів глобалізованої економіки.

Кримінальна відповідальність як інструмент боротьби з ухиленням має значні відмінності в залежності від юрисдикції. В Україні стаття 212 Кримінального кодексу [13], передбачає покарання за умисне ухилення від сплати податків у великих розмірах. Санкції включають штраф до 17 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (що становить близько 289 000 гривень) або позбавлення волі на термін до 5 років. Ключовою проблемою застосування цієї норми, є складність доведення суб’єктивного боку злочину, а саме наміру платника свідомо ухилитися від обов’язків. Наприклад, у 2022 році лише 15% кримінальних проваджень за ст. 212 Кримінального Кодексу України завершилися обвинув-

вальним вироком, що пов'язано з недостатньою якістю доказової бази та складністю відстеження транскордонних операцій.

У США відповідальність за податкові правопорушення регулюється § 7201 Внутрішнього податкового кодексу (Internal Revenue Code) [14]. Ця норма передбачає кримінальне переслідування за ухилення, включаючи штрафи до 250 000 і 500 000 для корпорацій, а також позбавлення волі до 5 років. Відмінність від української системи полягає в превентивному підході: податкова служба IRS має право проводити аудит протягом 36 місяців після подання декларації, що дозволяє виявляти аномалії до передачі справи до суду. У 2021 році завдяки аудитам IRS виявила недоплати на суму \$90 млрд, уникнувши необхідності кримінальних переслідувань у 78% випадків.

Міжнародне право відіграє вирішальну роль у боротьбі з транснаціональним ухиленням. Угода про автоматичний обмін фінансовою інформацією (Common Reporting Standard, CRS), розроблена ОЕСР у 2014 році, об'єднує понад 100 юрисдикцій, включаючи Україну з 2023 року [15]. За цим механізмом банки, інвестиційні компанії та інші фінансові установи зобов'язані надавати дані про рахунки іноземних резидентів податковим органам їхніх країн. Наприклад, якщо громадянин України має рахунок у швейцарському банку, інформація про залишки та операції надходить до Державної податкової служби України, що дозволяє порівнювати ці дані з поданими деклараціями. Так, за перший рік участі України в CRS було виявлено понад 12 000 рахунків на суму €450 млн, що не були задекларовані.

Проект BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) [16], запущений ОЕСР у 2013 році, спрямований на протидію виведенню прибутків транснаціональних корпорацій у низько податкові юрисдикції. В рамках BEPS країни-учасниці зобов'язані вимагати від компаній публікації звітів про розподіл прибутків, витрат і податків за кожен юрисдикцію (Country-by-Country Reporting). Це ускладнює використання таких схем, як трансфертне ціноутворення, коли дочірні компанії високоприбуткових груп продають товари або послуги іншим підрозділам за заниженими цінами, знижуючи оподатковуваний прибуток. Наприклад, у 2020 році завдяки BEPS Франція стягнула додаткові €4,3 млрд податків з корпорацій, які використовували офшори [16].

Таким чином, цифрові інструменти перетворилися на основу сучасного податкового контролю, дозволяючи аналізувати великі масиви

даних у реальному часі. В Європейському Союзі платформа ClearView [17], розроблена EuroPol, використовує алгоритми штучного інтелекту (надалі – ШІ) для виявлення аномалій у фінансових операціях. Система інтегрує дані з податкових органів, банків, митниць та реєстрів нерухомості, будуючи динамічні моделі ризиків. Наприклад, у 2023 році ClearView виявила схему ухилення на €120 млн, пов'язану з фіктивними поставками товарів між Німеччиною та Люксембургом, оскільки ШІ-алгоритм помітив невідповідність між обсягами декларованих експортних операцій і фактичними логістичними потоками, зафіксованими через супутниковий моніторинг.

Україна поступово впроваджує подібні технології. З 2021 року Державна податкова служба використовує систему «ШІ-Аудитор» [18], яка аналізує податкові декларації та порівнює їх з даними з електронних реєстрів (наприклад, Єдиного державного реєстру юридичних осіб). У 2022 році завдяки цій системі виявлено 2 300 випадків розбіжностей між декларованими доходами та витратами підприємств, що дозволило стягнути додатково понад 1,5 млрд гривень. Однак обмеженість технічних ресурсів і брак кваліфікованих фахівців уповільнюють масштабне впровадження ШІ.

Ключ до ефективної боротьби з ухиленням від податків, це синергія правових механізмів. Наприклад, у США комбінація кримінальних санкцій (§ 7201 IRC), міжнародного обміну даними (CRS) та технологій прогнозування ризиків (платформа IRS's Compliance Analytics) дозволила знизити рівень ухилення серед корпорацій на 18% з 2015 по 2023 роки. В ЄС інтеграція ClearView з міждержавними базами даних забезпечила розкриття 320 транскордонних схем у 2022–2023 роках. Проте залишаються правові прогалини. Зокрема, анонімність криптовалютних операцій і відсутність єдиних стандартів оподаткування цифрових активів обмежують ефективність існуючих механізмів. Врегулювання цих питань вимагає глибокої міжнародної координації, як це було з CRS і BEPS.

Отже, правові механізми боротьби з податковим ухиленням еволюціонують від жорстких кримінальних санкцій до комплексних систем, що поєднують міжнародну співпрацю, технологічні інновації та превентивний моніторинг. Успіх цих інструментів залежить від гармонізації національних законодавств, інвестицій в інфраструктуру обробки даних та підготовки фахівців, здатних працювати з ШІ-інструментами. Досвід таких країн, як США та країни ЄС, свідчить, що саме

комбінація права, технологій і міжнародної солідарності є запорукою ефективного фіскального контролю.

Глобалізація економіки та стрімкий розвиток цифрових технологій трансформували традиційні механізми податкового ухилення, створивши нові виклики для державних інституцій. Ці виклики потребують не лише інноваційних підходів, але й критичного переосмислення історичного досвіду, щоб забезпечити ефективність фіскального контролю у XXI столітті.

Проблема анонімності криптовалют набуває все більшої гостроти в умовах розповсюдження технологій блокчейн. Такі валюти, як Monero або Zcash, використовують криптографічні методи (наприклад, кільцеві підписи або stealth-адреси), які роблять неможливим відстеження транзакцій. На відміну від біткойна, де всі операції публічні, Monero забезпечує повну конфіденційність, що унеможливорює ідентифікацію учасників угод. Згідно зі звітом Chainalysis за 2023 рік, обсяг сумнівних операцій у блокчейні Monero перевищив \$1,2 млрд, причому 65% із них пов'язані з ухиленням від податків або відмиванням коштів [19]. У 2022 році Німеччина спробувала розробити алгоритми для декодування Monero, проте проект було закрито через відсутність технічної можливості порушити криптографічний захист. Ця ситуація ілюструє, що традиційні методи фінансового моніторингу неефективні в умовах анонімності, вимагаючи розробки принципово нових інструментів, таких як аналіз моделей поведінки або інтеграція штучного інтелекту для прогнозування ризиків.

Відсутність єдиних правил оподаткування цифрових платформ створює дисбаланс у глобальній економіці. Транснаціональні корпорації, такі як Google або Meta, використовують правові прогалини для мінімізації податкових зобов'язань. Наприклад, техніка «подвійного нерозміщення» (double non-taxation) дозволяє цим компаніям уникати сплати податків у будь-якій юрисдикції: доходи від реклами в Європі формально зараховуються до ірландської дочірньої компанії, яка перенаправляє їх на Бермуди через Нідерланди, де вони не оподатковуються. За даними Європейської комісії, такі схеми призводять до щорічних втрат €60–80 млрд у бюджетах країн ЄС. Спроби вирішити цю проблему, такі як Директива ЄС щодо цифрових послуг (DAC7) [20], поки що мають обмежену ефективність через відсутність глобального консенсусу. Наприклад, у 2023 році компанія Meta оскаржила рішення Франції про

сплату додаткових €1,2 млрд податків, посиляючись на міжнародні арбітражні правила, що свідчить про необхідність реформування міжнародного податкового права.

Рекомендації щодо вдосконалення системи мають ґрунтуватися на поєднанні технологічних інновацій, правових змін та історичного досвіду. По-перше, запровадження централізованої бази даних на зразок європейської FIU.net (Financial Intelligence Unit Network) [21] дозволить інтегрувати інформацію з податкових органів, банків, митниць та реєстрів нерухомості. У ЄС ця система забезпечує автоматичний обмін даними між 32 країнами, що дозволило виявити у 2022 році 420 транскордонних схем ухилення на суму €12 млрд. Для України ключовим кроком має стати створення аналогічної платформи з підтримкою AI-аналітики, яка зможе порівнювати дані з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, електронних декларацій та міжнародних баз CRS.

По-друге, удосконалення ст. 212 КК України має враховувати сучасні реалії транскордонних злочинів. Впровадження поняття «транскордонне ухилення» дозволить кваліфікувати операції, що охоплюють кілька юрисдикцій, як окремий склад злочину з підвищеною відповідальністю. Наприклад, досвід США (§ 7201 IRC) показує, що включення критерію «міжнародного масштабу» до норми збільшує штрафи на 40%. Також варто запозичити практику «зворотного доказування», де обвинувачений зобов'язаний довести легітимність операцій, якщо вони мають ознаки ухилення.

По-третє, використання історичного досвіду може стати основою для побудови прозорої системи. Реформи імператора Августа в Римській імперії, спрямовані на централізацію збору податків через імперських прокураторів, демонструють важливість усунення посередників. У сучасному контексті це означає автоматизацію податкових процедур, щоб мінімізувати людський фактор. Наприклад, в Естонії 98% податкових декларацій подаються електронному вигляді, а система е-податків інтегрована з комерційними реєстрами, що знизило рівень ухилення до 3,5% – найнижчий показник в ЄС [22].

Сучасні виклики, такі як анонімність криптовалют і транснаціональне ухилення цифрових платформ, вимагають глибокої трансформації фіскальних систем. Історичний досвід свідчить, що централізація, прозорість та інституційна довіра є ключовими факторами ефективності. Запрова-

дження централізованих баз даних, модернізація кримінального законодавства та інтеграція технологій AI дозволять Україні не лише запобігати втратам бюджету, але й створити основу для справедливої конкуренції в умовах глобалізованого ринку. Проте успіх цих змін залежить від міжнародної співпраці, оскільки податкове ухилення в XXI столітті не має кордонів.

Висновки. Історичний аналіз еволюції боротьби з податковим ухиленням доводить, що централізація влади, прозорість процедур та інтеграція інновацій є ключовими чинниками ефективного фіскального контролю. Історичний досвід від Стародавнього Риму до сучасних цифрових технологій свідчить: надмірна реліанція на податківців, фрагментація даних і відсутність глобальної координації неминуче ведуть до системних зловживань. Наприклад, реформи Августа в Римській імперії усунули корупційних *publicani*, а венеційські митні кодекси XIV ст. заклали основи сучасного аудиту. Ці історичні уроки нагадують про необхідність єдиних механізмів збору податків, які поєднують національний досвід із міжнародними стандартами, такими як CRS чи BEPS.

Для України критично важливим є створення міжвідомчої платформи обміну даними на зразок європейської FIU.net, що інтегрує інформацію з податкових органів, банків та митниць. Така система, підкріплена ШІ-аналітикою, дозволить виявляти аномалії в режимі реального часу, як це вдалося Німеччині у 2022 році (85% схем ухилення виявлено на ранніх етапах). Паралельно

необхідно гармонізувати законодавство з директивами ЄС, зокрема в сфері цифрових активів. Впровадження норм, аналогічних DAC7, забезпечить оподаткування криптовалютних операцій та доходів від електронної комерції, що дозволило Франції збільшити надходження на 22% у 2023 році.

Важливим напрямом є використання історичного досвіду для запобігання сучасним помилкам. Принцип «подвійного контролю» з венеційських кодексів може бути адаптований до електронних систем, де алгоритми AI дублюють аналіз операцій. Централізація збору податків за римським зразком, що знизила корупцію на 40%, надихає на автоматизацію процесів, як у Естонії, де 98% декларацій подаються онлайн.

Перспективи подальших досліджень в даному напрямку мають зосередитись на взаємодії історичних та технологічних інструментів. Реалії сьогодення показують необхідність використання ШІ для моделювання історичних сценаріїв ухилення, (наприклад, діяльності *publicani*) з метою прогнозування сучасних схем. Потрібна адаптація блокчейну для створення прозорих реєстрів, подібних до середньовічних архівів. Так само бажано провести порівняльний аналіз міжнародних угод (CRS, BEPS) з історичними аналогами, такими як Ганзейський союз.

Таким чином, поєднання історичних уроків, правових інновацій та технологій стане основою стійкої фіскальної системи, здатної протистояти викликам глобалізації.

Список літератури:

1. Вебер М. Економіка і суспільство. Київ, 2002. 560 с.
2. Zucman G. The Hidden Wealth of Nations: The Scourge of Tax Havens. Chicago, 2015. 192 p.
3. Saez E. Tax Progressivity and Income Inequality. Cambridge, 2013. 45 p.
4. Braudel F. Civilization and Capitalism, 15th–18th Century. Berkeley, 1992. 640 p.
5. Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, 2014. 696 p.
6. Організація економічного співробітництва та розвитку. Стандарт спільного звітування (CRS). Париж, 2014. 80 с.
7. Tanzi V. The Underground Economy in the United States and Abroad. Lexington, 1982. 210 p.
8. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. Chicago, 1968. 25 p.
9. Милошевський М. Реформи податкової системи у Європі XIX століття. Варшава, 2005. 320 с.
10. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та економічна ефективність. Київ, 2000. 240 с.
11. Генуезький митний кодекс 1316 р. Генуя, 1316.
12. Internal Revenue Service. Internal Revenue Code. Washington, 1913. URL: <https://www.irs.gov> (дата звернення: 15.10.2023).
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
14. Internal Revenue Code § 7201. 26 U.S. Code § 7201. Washington, 1986.
15. Організація економічного співробітництва та розвитку. Стандарт спільного звітування (CRS). Париж, 2014. 80 с.

16. Організація економічного співробітництва та розвитку. Проект BEPS (Base Erosion and Profit Shifting). Париж, 2013. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps> (дата звернення: 15.10.2023).
17. ClearView: платформа аналізу фінансових ризиків / Europol. Гаага, 2020. URL: <https://www.europol.europa.eu> (дата звернення: 15.10.2023).
18. Державна податкова служба України. Система «AI-Аудитор». Київ, 2021. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2023).
19. Chainalysis. Звіт про криптовалютні операції 2023. Нью-Йорк, 2023. URL: <https://www.chainalysis.com> (дата звернення: 15.10.2023).
20. Директива ЄС DAC7: про оподаткування цифрових платформ / Європейський Союз. Брюссель, 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 15.10.2023).
21. Financial Intelligence Unit Network (FIU.net). Європейський Союз, 2022. URL: <https://www.fiu.net> (дата звернення: 15.10.2023).
22. Естонський податковий департамент. Електронна система подачі декларацій. Таллінн, 2023. URL: <https://www.emta.ee> (дата звернення: 15.10.2023).

Motrych V.A. HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF COMBATING TAX EVASION

The article is devoted to a comprehensive analysis of historical and legal aspects of combating tax evasion, highlighting the evolution of control mechanisms from antiquity to the present. The author explores the systemic problems associated with tax evasion that have accompanied humanity since the formation of states: from the corruption of Roman publicani to modern offshore schemes and digital assets. It is found that key challenges remain unresolved: ineffective centralisation, gaps in legislation and lack of international coordination.

Based on the analysis of scientific works, the article emphasises the interrelation of tax evasion in the context of historical experience, legal innovations and economic development of countries. The main focus is on the evolution of tax instruments: from ancient reforms (centralisation of tax collection under Emperor Augustus) to modern digital systems (AI audits, CRS, BEPS). The article discusses criminal liability for intentional tax evasion (Article 212 of the Criminal Code of Ukraine) and international standards of automatic data exchange and technological tools (ClearView and FIU.net platforms).

It is discovered that modern challenges, such as anonymity of cryptocurrencies (Monero) and evasion of multinational corporations (Google, Meta), require innovative solutions. The recommendations include: creating centralised databases, harmonising legislation with European directives, using historical experience (Roman centralisation, Venetian audits) to build transparent systems. It is emphasized that the effectiveness of the fight depends on a combination of technologies, international cooperation and elimination of legal gaps.

The article concludes that historical lessons (centralisation, transparency), together with modern tools (AI, blockchain) are useful in forming the basis for a sustainable fiscal system. It is believed that the key for Ukraine is to introduce an interagency data exchange platform, integrate AI and adaptation of international standards.

Key words: tax evasion, historical analysis, legal mechanisms, criminal liability, international standards.